

erős a reliefje), elsőrangú. Úgy kompozíciójával, mint mintázásával különösen kitűnik a nagy erkélynek és a bejáró kapú koronázásának az ornamentikája. Készítőjük a jóhírű Oppenheimer-Rintel cég volt.

Kőműves.

MAGYAR TEMETŐI FEJFÁK.

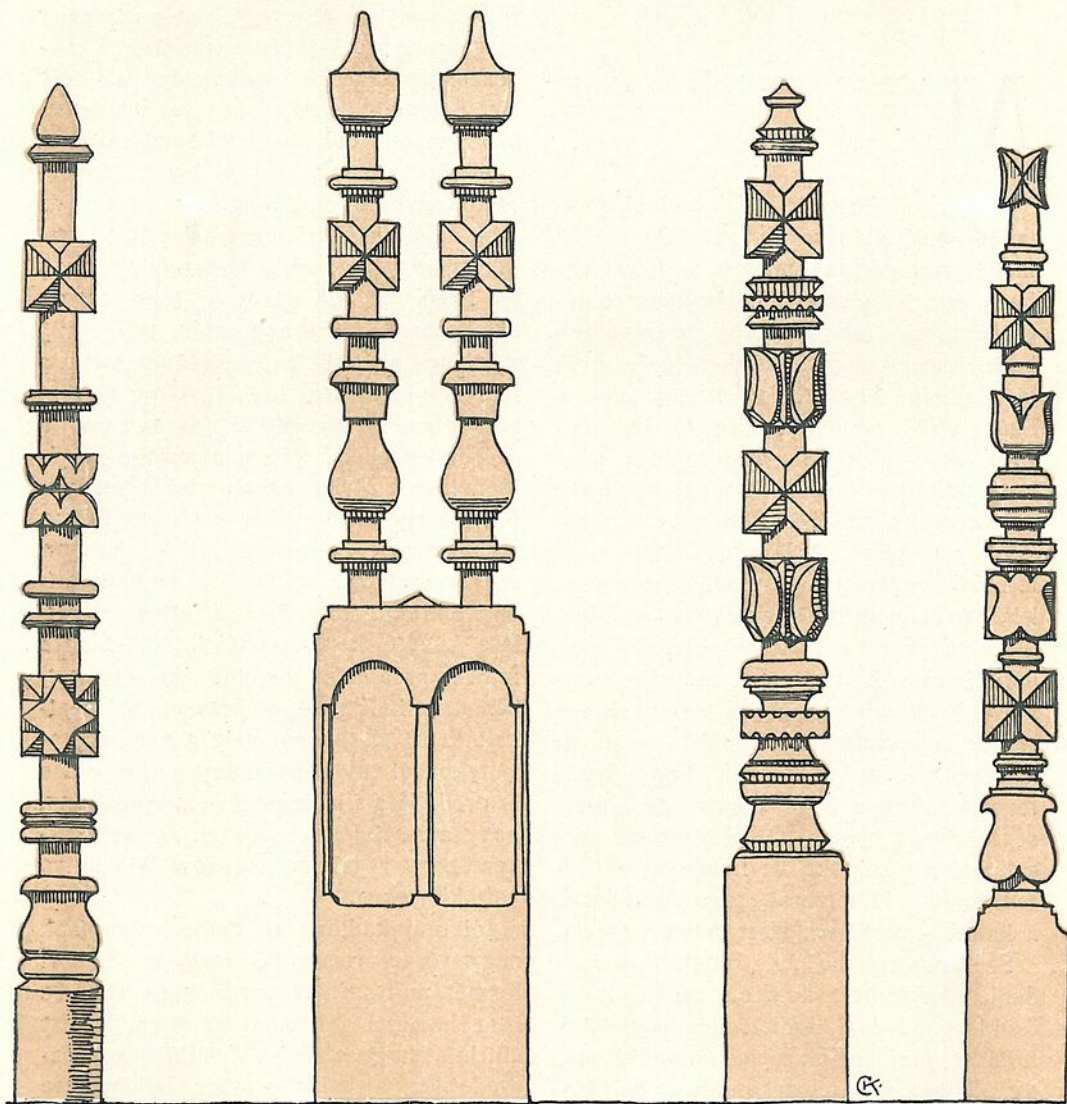
A temetők korhadó fejfái, melyek romlandóságuk ellenére is gyakran tovább megőrzik halottuk emlékét mint az emberi szív, a népies díszítőművészet kegyeletteljes alkotásaiként szerepelnek hazai iparművészetünknek még fel nem tárt lapjain. Alig néhány évtized előtt a Székelyföld, az Alföld, Pest és Bars megyék stb. temetőiben, a sírdombok mellett, többnyire fából faragott oszlopok emelkedtek őrzésére az eltemetett utolsó maradványainak. A bálvány, kopja vagy fejfának nevezett egyszerű, de művészi kéziparral előállított faragványt azonban ide s tova kiszorítják a szentelt halmok mellől lassankint az olcsó és hazug pompával hivalkodó gyáripari termékek seregei: a múmárvány, öntött vas tucat ízlésben fogant társaikkal. Épp olyanformán, mint a hogy a naiv, de költőiségtől áradó hajdani sírfeliratok és versek helyett korrekt, de hideg és sablonos név- s időjelzéssé zsugorodott össze a halott emlékének írott feljegyzése is.

Szerencsére ma még találunk a hajdani megszentelt nemzeti szokások és öröklött művészi tradíció képviselőiként fejfákat. Hol őseink sírjai domborúlnak, ott áll még a harcias kopjafa és bálvány s csodás kapcsolatok utolsó láncszemeként adja kezünkbe az ezredévet is túlhaladó nemzeti múltba vezető szálát. A nélkül, hogy délibábos gondolatok hevíténének, tisztán a tudományos nyelvészet és népisme segítségével speciális

nemzeti ízlésű temetői díszeknek történeti múltját illetőleg meglepő felfedezésre jutunk.

Bálvány alatt értjük a Magyar Nyelv Szótár szerint azt a „nagyobbféle, hosszú fadarabot, mely valamennyire oszlopszerű“. Ilyen a kapubálvány, a szárazmalom bálványa és a sírhalom bálványfája is, melynek elnevezése még a pogány magyarság szótárából maradt ránk. A csuvaszoknak is van bálványuk, ha valamely sírt betemetnek, még ma is annak keleti és nyugati oldalán egy-egy oszlopot (cölöpöt) vernek be, a halott természetével egyenlő magasságú s ezekre az idolumoknak megfelelő oszlopfákra emberforma képet, arcot faragnak ki kezek és lábak nélkül. Budenz József egyik értekezésében (Ethnographia. 1897. 117.) a bálvány szót zürjén eredetűnek tartja, a melyben az szintén arccal ellátott fadarabot jelent. Kétségkívül hasonmása, a szórokonságból ítélve is, a csuvasz sírcölöpnek és a zürjén bálványnak a magyar fejfa, mely ismét a Magyar Nyelv Szótár meghatározása szerint „fából faragott szobor, melyet a sír fejéhez szoktak állítani emlékül különösen a helvét hitvallást követő keresztyének“. Általában a fejfa a protestáns temetők éke, ellentétben a katolikusok sírkeresztjével s alkalmazása alighanem még a magyar pogánykorból való hagyomány s elnevezése is eredetileg alkalmasint nem onnan van, hogy a sír fejéhez szokták állítani, hanem hogy régebben a csúcса fejalakúvá volt kifaragva.

Jól tudjuk, hogy az emberi alkotások nagy része visszatükrözteti az emberi formát, mint mintaképet. Semmi különös sem hozható fel tehát az ellen, ha azt állítjuk, hogy a fejfák felállításakor őseredetileg a halott ember jelképezése volt a cél. S a faragott díszek nem ötletszerűleg halmozottak össze, hanem részint természetszerű arcábrázolással, részint szimbolumokkal az eltemetettre vonatkozólag, kinek létezését e földön a fejfának volt tiszte megőrizni, ha ugyan

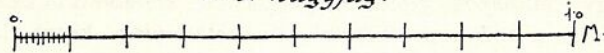

Jrfa.

Jrfa.

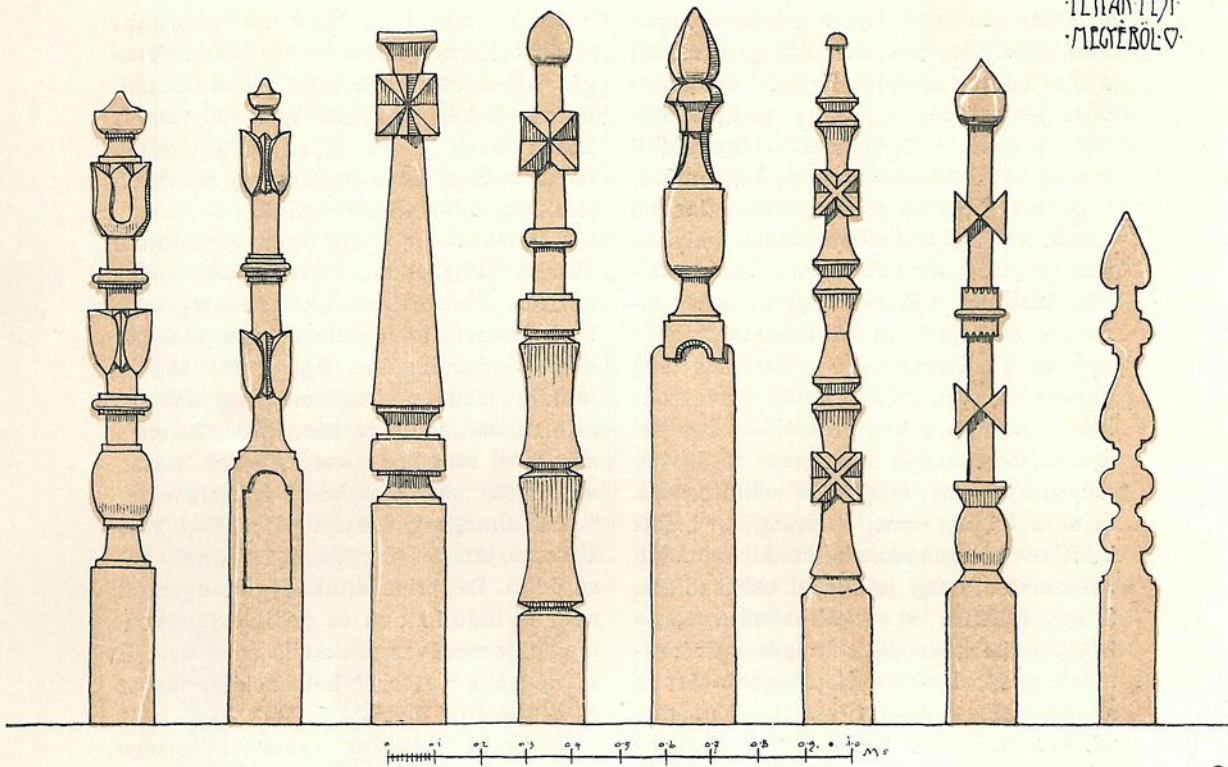
Alberti.

1:10. nagyság.

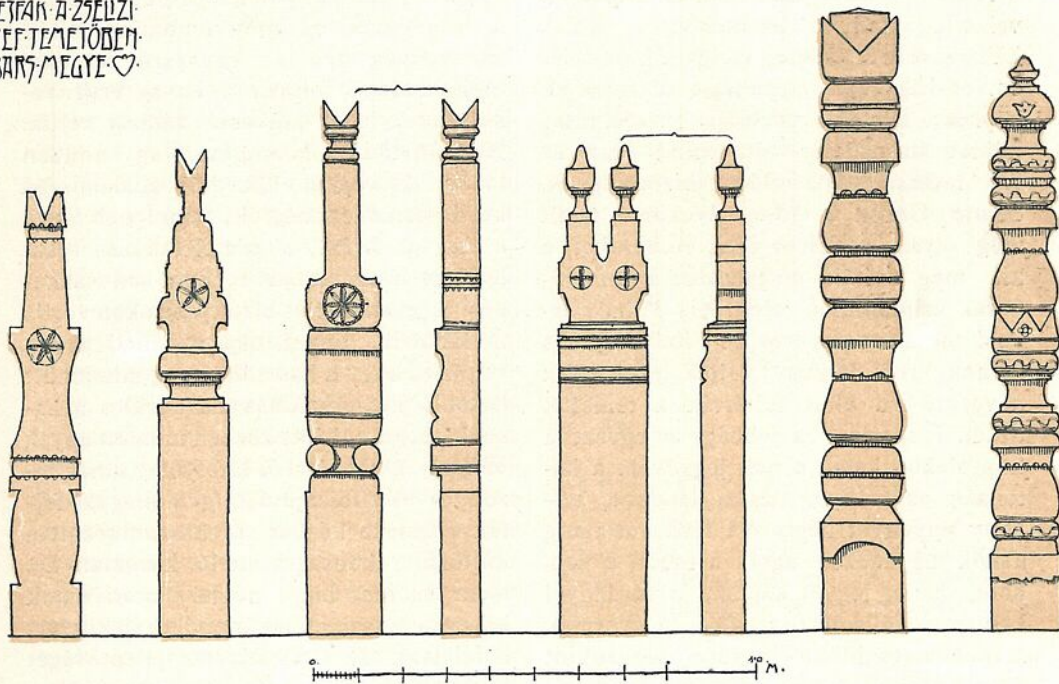
MAGYAR TEMETŐI FEJFÁK.
CSÁNYI KÁROLY FÖLVÉTELEI.

FEJFÁK PEST
MEGYESBŐL

9

FEJFÁK A ZSÉLIZI
REF. TEMETŐBEN
BARS MEGYE

MAGYAR TEMETŐI FEJFÁK.
CSÁNYI KÁROLY FÖLVÉTELEI.

MAGYAR TEMETŐI FEJFÁK

a faragó mester kifejező munkára képes volt. Imerjük Herman Ottó gyűjtéséből a mai pásztornépünk faragó művészkedési képességét, a pogány magyar művészi érzékét e téren sem értékelhetjük alacsonyabb fokúnak, a mint hogy a mai népdalnál nem lehetett művészieltlenebb annak az őrlő lánynak a danája, melyben ezer év előtt a tudós Szent Gellért püspök Walther diákjával együtt egész éjszakán át képes volt alvás helyett gyönyörködni. Egyszóval valószínűleg még pogány magyar szokás volt a csuvaszokhoz és zürjénekhez hasonlóan faragott fával emlékeztetni a kedves és kiváló halottra. Írásos feljegyzés a kulturának azon a fokán ritka jelenség, a halott kilétére való vonatkozást annál is inkább ábrázolással vagy jelképpel eszközölték. S így fejfának az elköltözöttel szoros kapcsolatba hozatala a faragás művészetének gyakorlására nyitott tágabb tért és a tömeges gyakorlat szabályokat, törvényszerűségeket fejlesztett ki önkéntelenül, melynek nyoma még mindig felkutatható.

A mai tipusa a fejfának is megőrzött valamit abból az eszméből, a minek kifejezésére eredetileg szolgált. Többnyire ember nagyságú magassága, a felső kiképzés fejalakú formája, a feliratos felület alárendelt volta mind ezek az ősi leszármazás mellett bizonyítanak. Szinte Gábor a 70-es években talált még olyan szakértő öreg embereket, a kik meg tudták magyarázni a temetőfejfák szimbolikus jeleit. Kis Mihály árkosi unitárius esperes és Vitályos János kálnoki ref. lelkész voltak azok, kik nevezett író előtt feltárták a temetők titkát. E szerint: „a jobbágy az egyszerű kúp alakot kapta a nap jegyével: a katonaaág székely a dárda, lándzsa, szigony jelvényét kapta, ha férfi volt; míg a nők ugyanezen ágból a mécs, a nap, hold, csillag jegyét kapták, a dárdanyél konvencionális díszítése fölé. A gyermek a tulipán és liliom jegyét.“ Lassankint természetesen ezek a jelentőségek el-

halványodtak. Ugy, hogy ma már, mint Csányi Károly felvételein látjuk, a faragás díszeknek kifejezett jelentőségük nincs. A két gyermek és a két felnőtt közös sírját jelzik ugyan még a fejfák páros csúcsa, de mélyebb vagy intimebb jeleknek nyomát sem leljük.

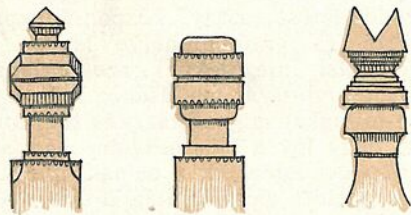
Vannak sokan, a kik török eredetűnek akarják elfogadtatni a síremlékek vonatkozásos díszítési módját. Tényleg találunk is török temetőkben tárgyi jelzéssel ellátott síremlékeket. Így a turbán ott mindig férfi, a virág pedig női tetemet szimbolizál, sőt a turbán állása, formája más-más rangú és korú férfira mutat. A némely vidékeken dívó kopjafa elnevezés is megenged ilyen példaképre való következtetést (l. Arany, Szondi két apródja). De, mint láttuk, régiebb nyomok után is indulhatunk és pedig olyanokon, melyek ezredéves múltat is sejtetnek. E kérdésnél a biztosabb kalauzolás a régész és etnográfus dolga.

Minket a fejfának zamatos régisége mellett inkább azoknak iparművészeti jelentősége érdekel. Ugyanis az ácsolók egyszerű bárdja nyomán gazdag sorozata a formáknak és motívumoknak fejlett ki, melyek épp az egyszerű tehnikai megmunkálás folytán az anyag érvényesülésének mély művészi hatását keltik. Beszélhetünk a fafaragásnál egy minden időben és népnél előforduló általános és közös ornamentálásról, a melynél fogva a magyar fejfák, a svájci faházak részletei és a skandináv e nemű művészkedési tárgyak között bizonyos rokon vonás mutatkozik. Ennek oka azonban abban rejtőzik, hogy a hasonló anyag mindenütt hasonló megmunkálás alá kerül s a hasonló megmunkálás közben minden anyag önként, karakteréből kifolyólag kínál bizonyos díszítő eljárást, így a magyar fejfák díszítése közben is kibontakozott a külföldi rokonságra utaló hasonlat. De isten ments, hogy némely motívumok kapcsán utáztatoknak mondja valaki azért a fejfákat. A tartalmi rész jelentőségét kutathatjuk rokon és más népeknél, a

KÜLÖNFÉLÉK

formai rész kiképzését azonban tisztán nemzetünk munkájának kell tartanunk. A fejfákon mutatkozó motívumok bátran a magyar ornamentika kincses tárába sorozhatók.

Hogy a magyar néplélekben gyökeredző díszeket a fejfáknak megérthessük, ismernünk kell annak készítési módját. Minden községnek van faragó embere, a ki se nem ács, se nem asztalos, hanem többnyire apjától eltanult faragó mesteriségét űzi csupán. A jó magyar gazda mindig tart portáján néhány tölgyfatörzset, halál esetén azután hívják a fejfaragót, a ki rendesen ott helyben, a halottas ház portáján lát hozzá a sírelék elkészítéséhez. Készletben fejfa soha sincsen, azt mindig alkalomra csinálják.

MAGYAR TEMETŐI FEJFÁK
CSÁNYI KÁROLY FÖLVÉTELEI.

A gyárias, sablonszerű előállítás tehát eleve ki van zárva. Az ácsoló első munkája az oszlopot három részre osztani. A felső kétharmad kerül csak faragás alá, az alsó részt egy kissé megszenszítve a földre helyezik el.

Minden oszlop keresztmetszete négyzet vagy téglalakú. S az ilyen törzsből faragják aztán egymás fölé a változatos és nemzetiesnek mondható motívumokat, még pedig minta nélkül, csak szabad szemmértékkel, a fejsze, szalú és vonókés egyszerű szerszámokkal. Leghasználatosabb dísz a csillag különféle gazdag változatokban. Előfordul sok tulipántos vagy ahhoz hasonló virág stilizációra emlékeztető elem is; Debrecenben az istenfája is divatos, de azt csupán bemélyesztett véséssel alkalmazzák. Leggazdagabb kiképzése van a csúcsnak.

Szimbolikus jelentőséget már nem tartalmaz, annál inkább felhasználja azonban a díszítés szabadságát és kocka, kup, gúla, gömb s csillag alakjait ölti magára művészi befejezéseiül az egymás fölé kombinált társmotívumoknak. A fejsze csapása alatt síklap keletkezik, a síklapok ügyes csoportosítása őseredeti formakincset hoz létre. A szigorú vonalak szalú és vonókés enyhíti s kellemes hajlásokkal váltja fel az élek ridegségét.

Ügyes kézzel a magyar népszellemnek ebből a tiszta forrásából sokat méríthetünk. Nem egy építésznek, bútortervező művésznek stb. szolgálhatnak a temetői fejfák ötletes kiinduló pontul. Oszlopfők, bútordíszek s arhitektonikus részletek kínálják imitt magukat. Van is már művésznünk, a ki dicséretreméltó kezdeményezéssel nyúl ehhez az anyaghoz; Wiegand Ede az, kinek elegáns ízlését e lapok hasábjain is már több ízben, dícsérték a turini kiállításra ezeknek a fejfáknak motívumaiból több nagyobb szabású belsőberendezési tervet készített és a kiállítás bíráló bizottsága abban a meggyőződésben járult a művész terveihez, hogy az a magyarság nemzeti dícsőségét fogja emelni. Valóban a népköltészet s népdal inspiráló példái a legnagyobb mértékben ajánlják felhasználásra a magyar fejfákat is, mint a népművészetnek eddigelé még kiaknázatlan ágát.

Cz.

KÜLÖNFÉLÉK.

A HAZAI AGYAGIPAR ÚJJÁTEREMTÉSE. Folyóiratunk fenállása óta gyakran foglalkozott a hazai fazekassággal s több ízben utalt azokra az eszközökre, a melyek révén az általában mostoha helyzetben sanyalódó iparág fellendülése várható volna. A M. Iparművészeti Társulat kebelében is akadtak szószólói ez ügynek s a választmány a nyár folyamán indokolt föl-